

Kristina Rickevičiūtė: "Visuomet yra galimybė nenusilenkti"

1992 m. sausio 7 d., minint Vilniaus universiteto docentės, logikos ir filosofijos istorijos specialistės, taip pat puikios pedagogės Kristinos Rickevičiūtės (1922–1984) septyniadešimtmetį, be kitų, atsiminimais pasidalijo jos kurso draugė, istorikė Genovaitė Gustaitė. Pasakojimą apie 40 metų trukusią juodviejų draugystę ji papildė K. Rickevičiūtės jai rašytu laišku – gyvenimo prasmės, žmogaus paskirties, jo galimybių, apskritai amžinų būties klausimų filosofiniu apmąstymu.

Atkreipusi dėmesį į laišką, pasakojimą, redakcija paprašė G. Gustaitės supažindinti su jais, su kitų jai rašytų laiškų mintimis ir "Problemu" skaitytojus, vildamasi, kad visa tai juos sudomins ir padės labiau pažinti Kristinos Rickevičiūtės vidaus pasaulį. Be to, leidusi autorei, G. Gustaitei, pasirinkti pasakojimo pateikimo būdą, redakcija mano, kad jos pasirinkta laiško forma, tiesa, nutolusi nuo žurnalo įprastos, akademinės, skaitytojų per daug nestebins, netrikdys, net leis giliau pajusti K. Rickevičiūtės asmenybės dvasią.

[Rumunija, 1968. VIII. 14]

Važiuojam ir važiuojam kalnų keliais: raizgytais, šiek tiek pavojingais. [...] Vaizdai nuostabūs. Man rodos, kad čia Karpatai išpūdingesni už tuos, kuriuos jau esu mačiusi. Visur labai daug kurortų, restoranų, užiegių, muziejų. Tai vis turistui. Deja, ne viską spėjau apžiūrėti, tačiau išpūdžių daug. Pasakoti turėsiu ką. Tavęs labai pasiilgau.

Kristina

Pažemys, 1973. VII. 11.

Labas, Genute!

[...] Sugrįžote, tikiuosi, gerai. Prašau, padaryk man dar vieną paslaugą. Paskambink Broniui (744898), paskambink tuo metu, kai nėra Polės (žinoma,

jei jie dar yra Vilniuje), ir sužinok diplomatiškai (tiek, kiek Tu sugebėsi), kada Polės šventė. Turėtų ji būti apie liepos vidurį. Užsirašiau pernai į kalendorėlį, bet lapelį, matyt, išplėšiau ir dabar jau nesurandu. O norėtuši jos nepamiršt...

Šiaip norėtuši dar daug ką išsipasakoti... Darbo dar negaliu pradėti. Laivą šiandien jau nuleido į ežerą. Ant kalno už beržyno kuriasi rusai. Bulvėse smarkiai veisiasi koloradas. O žemė vis tiek graži –

Laukiu atvažiuojant, Tavo
Kristina

Pažemys, 1973. VIII. 6.

Labas, Genute!

[...] Dienos čia bėga (o gyvenam, rodos, monotoniškai). Platoną (juodraštį) lyg suraukiau. Pradėjau skaityti Aristotelį. Taip mažai padarau, nors jaučiuosi gerai. Vis kažkaip abejoju, vis svyruoju... Ir taip reikės greit važiuoti atgal. Atvažiuosiu porą dienų anksčiau. Noriu mašinėle perrašyti Platoną (mašinėlės čia neatsivežiau, buvo tada labai daug daiktų). O mano akis geriau mato sakinį, parašytą mašinėle. Be to, noriu dar kad ir Tu paskaitytumei. Dabar, atrodo, rašiau iš širdies, o kai pradėsiu derinti... liks tik karkasas. [...]

Kristina

Vilnius, 1973. IX. 9.

Genute, Mieloji!

[...] Skauda rankos pirštą ir pilvą. (Dėl to ir rašau prastai.) Tačiau žinok, kad sieloje turiu dar daug Tau nepasakyto ir todėl džiaugiuos, kad dienos bėga. Juk greitai sugrįši (sėdi ten jau 15 dienų).

Sveikink Stasę ir tuos, kurie ten dar užsibuvo – Tave bučiuoju.

Kristina

Pažemys, 1976. VII. 10.

Mano Genute,

[...] O žemės dalyje, kur mes gyvename, šalta. Tai ne Saksonija, ne Prancūzija ir ne Olandija, kur vargina sausros, kepina saulė ir dega miškai.

Pas mus tik šalta. Įsimetu keletą pagalių į pernai pataisytą krosnelę, ugnis liepsnoja (bet ne miškas) ir sukelia daugybę minčių. Tokia ugnis tai draugas, ji kartais net vienatvę pritildo, gydo nuo melancholijos ir apatijos.

[...] Taip, mano Miela, aš jau priėjau ribą, kai reikia mokėti būti vienai, neapsimetant, neprarandant optimizmo. Ir kaip aš džiaugiuosi, kad turiu filosofiją – čia taip gilu, kad dugno niekada nepasieksi (ir pagaliau ne man pasiekti). Bet ieškoti galima ir man. O ieškodamas jau, tu, žmogau, ne vienas. Tu bendrauji su žmonija, kuri kalbėjo per išmintingiausius savo atstovus.

Gvildenu optimizmo ir pesimizmo santykį. Susipainiosiu, matyt, ir čia, kaip kadaise žmogaus laisvės problemoje (o ji man jau truputį prašviesėjo!) Norėtusi ginti optimizmą; kitaip prarastume bet kokią gyvenimo prasmę. Bet ružavas, dar be plunksnų optimizmas taip pat atrodo plokščias. Matyt, optimizmui reikia pesimizmo kaip oponento, kuris padėtų, pasiekus tam tikrą tašką. apsižvalgyti ir ieškotis naujos atramos. [...]

Tave stipriai bučiuoju – Tavo Kristina

Dresdenas, 1978. VIII. 1.

Labas, Mieloji,

Aš jau Dresdene. [...] Miestas mane tikrai žavi. Nepaprastai daug vešlios žalumos ir daug daug nuostabių fontanų. (Kodėl mes jų neturime Vilniuje!) Gėlės? Dominuoja palergonijos. O architektūra! Ją Tu žinai juk pati. [...]

Bučiuoju Kristina

[1979, iš kelionės Volga]

Labas, Genute,

Ar jauti, kaip toli esu nuo Tavęs? Vanduo mane neša ir neša; veltui besipriešinėčiau. Stebiu tą galybę ir traukiuosi gilyn į save.

Vakar buvome Kazanėje. Lankėme universitetą. Jis greit švęs 150 metų sukaktį. Kazanėje daug senos architektūros, miestas man labai patiko. [...]

Bučiuoju Kristina

Pažemys, 1980. VII. 5.

Miela Genute!

[...] O čia dienos visos panašios, bet ir tokios bėga į priekį, skuba, viena per kitą ritasi. O kur? O ko? Ten toli, tų dienų priekyje visai nieko nesimato. Gal ir gerai, kad jos taip skuba... [...]

Tave bučiuoju Kristina

Vilnius, 1980 m. ruduo
[pašto antspaudas – X. 10]

Mano Genute!

Ar Tu girdi, Mieloji, kaip tiksi laikrodis. Štai čia ant stalo visiškai prieš mane ir kartu su manimi. Lyg pašokinėdamas, tarsi žaisdamas jis vis užgriebia kažką, kas ką tik buvo neaiškioje ateityje, užgriebia ir pasityčiodamas sviedžia į praeitį. Jis matuoja laiką, kuris viską nusiųdžia į praeitį. Ir nejaugi nieko nepalieka? Nejaugi? Klausimas, į kurį atsakyti ne mano galiomis. Tačiau plaka mano širdis, kažko dar noriu, kažko geidžiu, kažko vengiu ir nemėgstu. Alsuoju ir pergyvenu. Tie pergyvenimai ir atskleidžia manąjį “Aš” (ir Tavąjį), kurį šiaip ar taip bus sąlygojusi praeitis (aš nepasakiau nulėmusi, nes galbūt ir atvirkščiai). Iš viso to, kas jau praėjo, kažkas – kartais po didesnę, o kartais – mažesnę dalelytę – įsiliejo į mane. Įsiliejo ir susiliejo. O susiliejęs sąlygojo visa, kas yra ir kas dar bus. Taip augame ir formuojamės. Tačiau vis dar nežinau, kur manojo “Aš” pradžia, kuri galbūt ir lemia, kas įsilieja ir kas iš įsiliejančio susilieja su manimi. Ir veltui narpliočiau mintimis praeitį; ji begalinė ir pradžios man nepasiekti.

Štai kodėl be paliovos kankina tie “kam” ir “kodėl”, į kuriuos atsakymo, kai įsigėdžiau žvilgterti nors šiek tiek toliau, surasti negaliu. Ko aš čia atėjau ir ką privalau padaryti? Atėjau? Ne, šito aš nepadariau. Ir greičiausiai niekad nebūčiau padariusi, prieš tai neišsiaiškinusi, ką būtent turiau čia atlikti. Tai buvo ne mano valia, ne mano noras, kurio pradžios taip pat veltui ieškočiau. Įsviedė mane čia kažkas – pavadinkime jį likimu; taigi jis, matyt, ir žino, ką man reikės atlikti. Aš tik einu tuo keliu, kuriuo jis mane truputį pavedėjo. O paskui jau viskas savaime... Ir vis dėlto tame kelyje aš ne visiškai vergė. Arba bent ne visada. Man visuomet yra galimybė nenusilenkti tam, kas man svetima, kas manajam “aš” prieštarauja. Galimybė iš-

likti savimi. Tik šitaip ir galima dalyvauti didžiojoje kūryboje, kurios auto-rius nepažįstame ir net jo vardo nežinome.

Pažemyje skleidžiasi rožė. Labai pamažu skleidžiasi. Ruduo. Tačiau graži ji labai. Ant vienos šakelės keletas – aštuoni ar devyni – raudoni, skaisčiai raudoni žiedai. Pagalvojau – ta rožė – Tau. Ar sulauks bent vienas jos žiedelis Tavęs Pažemy? O aš Tavęs lauksiu, net jei ir rožės žiedų jau nebūtų.

Lik sveika. Tegul Tau visada būna šviesu, šilta ir ramu.

Tavo Kristina

1992. II. 6.

Kristina,

Prisimeni, nuo ko prasidėjo mūsų draugystė? Nuo duonos kortelių! 45-aisiais, išvažiuodama po pirmo kurso egzaminų, paprasčiau jas parduoti – keli červoncai Tau buvo reikalingi. Bet paprašei taip pat nupirkti kepaluoką ir atiduoti vokiečių belaisviams. Nors tavo kasdieninis kelias Kauko laiptais į paskaitas nėjo pro juos, žinojai, kad jie stovi prie grotuotų langų, žiūri į praeivius, laukia.

Teisingumo, artimo meilės, pagarbos menkiausiam žmogui dvasia, skiepyta, ugdyta sunkiai besiverčiančios motinos, skautų organizacijos, buvo tavo elgesio, būties suvokimo pagrindas. Toji dvasia suformavo ir nekasdienišką bendravimo būdą, išlikusį iki paskutinės dienos. Estų kalbą, jos garsų sandarą kažkada palyginai su garsiais šaltiniuoto upelio, tekančio per nugludintus akmenukus – Tavo bendravimas taip pat kaip gyvybingas, skaidrus, gairus tekėjimas.

1938 m. Panemunėje vyko tarptautinė skautų stovykla. Tuomet Sofija Čiurlionienė dėl numestos riekės paliepė lietuvaitei išsirikiuoti ir pasakė daug karčių žodžių apie nepagarbą duonai – aukščiausiai žmogaus darbo vertybei, kartu jos moraliniam matui. O kaip barė ji už vaikščiojimą ne stovykloje su maudymosi kostiumėliais (nors buvo liepa), priminė šalimais (Pažaislyje) esančias seseles vienuoles, jų drabužius, darbą, maldą. Tavo atmintyje seniai nebeliko kitų stovyklos vaizdų, o šituos pasakojai po dešimtmečių.

Studijų pabaigoje parašei ant nuotraukos: “Genut, juk ne visada juokiantis veidui, juokiasi širdis...” Anaip! Bet ištikimybės principams – likti žmogumi, neprarasti orumo – bendravimo būdui laikeisi tvirtai, į kokią padėtį bepatektum, kokia neteisybė, prievarta beslėgtų. Ne, niekuomet nekėlei balso, neišsiliejai kaip pavasario upė, nešanti skiedreles, drumzles.

Matyt, neatsitiktinai iš muzikų labai mėgai Mocartą, skelbusį: kūryboje visa turi būti gražu, nesvarbu, kas jai būtų davęs postūmį – skausmas, nusivylimas, mirtis, meilė ar laimė.

Neprarasti orumo, veikti savo valia, – kaip tai buvo sava, brangu, matyti iš Tavo dedikacijų 1980 m. rudens laiško. Ant Kanto “Dorovės metafizikos pagrindų” vertimo (1980) titulinio parašei: “Taip... Didžiausia žmogaus teisė – būti savimi”. Tebeaktualu visuomet! (Seną Karaliaučiaus filosofą mylėjai, viliojo jis tave baltiškam šaknim, gyvenimo įpročiais; juo truputėlį sekei). Po poros metų išėjusioje Tavo verstoje Fichte’s “Žmogaus paskirtyje” tą pačią mintį nusakei autoriaus žodžiais: “Vadinasi, tik “mano valia yra mano”, ir tai vienintelis dalykas, kuris visiškai priklauso nuo manęs /.../” O, su kokiu įsijautimu vertei – neatsimenu, kad kitą darbą būtum taip dirbusi! Kuo filosofas traukė, žavėjo, netiesiogiai pasakei jau pirmuoju įvado sakiniu: “Klasikinės vokiečių filosofijos raidoje Johannas Gottliebas Fichte išsiskiria /.../ aistringai žmogaus vertės teigimu”. Filosofo duotas gyvenimo tikslo apibūdinimas išsamiausiai atskleidė Tavo išsiugdytą gyvenimo supratimą – “tapti protinga, absoliučiai savarankiška būtybe, tokia, kuri vadovautųsi tik savimi”. Absoliučiai savarankiška būtybė! Tuomet, deja, tai buvo absoliučiai nepriimtina santvarka. Tai puikiai žinotai, jautei, bet nepaliovei mąstyti, ieškoti. Nepripuolamai laiške parašei – atskleidei esminę savo būties, gyvenimo prasmės suvokimo mintį – “vis dėlto tame kelyje aš ne visiškai vergė. Arba bent ne visada. Man visuomet yra galimybė nenusilenkti tam, kas svetima, kas manajam “aš” prieštarauja. Galimybė išlikti savimi. Tik šitaip ir galima dalyvauti didžiojoje kūryboje, kurios autoriaus nepažįstame ir net jo vardo nežinome”. Taigi, visuomet “Tik šitaip /.../”!

Prisimeni mūsų kelionę į Purviniškių girininkiją? Išlipom Pabradėje, paskui dešiniuoju Neries krantu per girią, pasitikusią vasaros pilnatvę – spalvų mirgėjimu, paukščių aidėjimu. O mes – ką tik po egzaminų, su diplomais (Tu – raudonu). Nuo mūsų juoko, kalbos, džiaugsmo, giria skardėte skardėjo. Susėdom prie seno didelio medžio (neatsimenu, gal Tavo mylimiausio, ąžuolo?), valgėm, paskui, pamačiusios pelkelį stipinėjantį gandra, gaudėm. Jis mums pasirodė sužeistas, nepaskrendantis; nepagavom... Vakarop, pasiekusios girininkiją, išgirdom, kad girioje plėšikai siaučia, kad visi stengiasi prasmukti kuo tyliau. Ak, toji kelionė! Ji išliko mums kaip gamtos vešlumo, grožio, jaunystės įvaizdis. Vėliau, tikėdamosi ko nors džiugaus, šviesaus, sakydavom: “Eisim į Purviniškes”.

1983 m. vasarą Pažemyje vis dažniau ėmei sapnuoti savo mirusius: mamą, jauniausią brolių Steponą, artimiausią vidaus pasauliu. Jie Tave kvietė, rengėsi pasitikti, laukė. O išoriškai lyg niekas nepasikeitė, dienos plaukė įprastine vaga. Tik prieš Kalėdas netikėtai susirgai mechanine gelta, po kurios buvo nustatyta CA – mamos, abiejų vyresniųjų brolių mirties priežastis; diagnozę patvirtino tulžies pūslės operacija, atlikta 1984 m. sausio 5 d.

Išleista iš ligoninės prieš operaciją, Naujųjų metų išvakarėse (savo gimimo dienos išvakarėse) sokratiškai ramiai kalbėjai apie mirtį, prašei palaidoti Ukmergėje, gimnazijos mieste, prie mamos, brolio Stepono. Parodei du testamentus, sudarytus tą pačią dieną. Juose rašei: “Realizuoti tai, ką esu numaćius maloniai prašau Genovaitę Gustaitę, d. Mykolo, ir Kristiną Rickevičiūtę, d. Mykolo. Joms patarti, o, reikalui esant, ir padėti maloniai prašyčiau tuos, kuriuos Jos pačios pasirinks”. Vienas testamentas buvo be antspaudo, nepatvirtintas...

Labai norėjai dar syki pamatyti Pažemį, kur atostogavai, dirbai prie Platono įvado, Kanto, Fichte’s vertimų. Kur kaimynui Broniui Mikutavičiui aiškinai jo klausimą, amžiną, ar yra Dievas, kur iki rudens žydėjo Tavo rožės (“Į besiskleidžiantį rožės žiedą galiu žiūrėti valandų valandas...”). Kokia vasarų, atostogų kaita: pradžioje netoli Vilniaus, Kariotiškės, ten, kur pasitikdavo pagriovys, pilnutėlis neužmirštuolių (kaip mėgai ir jas!), ežeras, kitoje pusėje skalavęs Trakų pilį. Paskui Palanga, nuostabią Palanga, su smėliu, jūra, saule, su universiteto vila. Ir Pažemys Labanoro girioje. Koks prasmingas kaimelio, nutūpusio tarp ežerų, pavadinimas – paskutinės mūsų bendros stotelės pavadinimas...

Išsirengėm prieš 1984-ųjų Velykas. Giria pasitiko apsnigta, nuščiuvusi, be gyvybės, be paukštelio. Nesikalbėdamos ėjom pro seną, rūstų eglyną. Nuo jo slėpiningos, bežadės tylos į širdį smelkėsi nevilts, baimė, nejaukuma. O kaip skyrėsi ši kelionė nuo anos į Purviniškes! Bet ėjom, dar ėjom abi. Namuose sušildė Tavo bičiulių ukmergiškių perstatyta krosnis, priglaudė sienojų dvasia. Sugrįžom kitą dieną. Į tą patį vagoną Švenčionėliuose įlipo kurso draugė Stefa Songailaitė-Keblienė, Tavo laikysena jai pasirodė neįprasta – nejuokavai, nekalbėjai.

Sirgai, kentėjai pusę metų. Bet nemačiau Tavęs verkiančios, savęs besigailinčios. Kurį laiką net skaitei paskaitas, dirbai – nepaliaujančioje būties-nebūties kovoje teigėi tik gyvenimą. O kai jau nebesikėlei, prašei šaltinio vandens. Atnešė Vincas Urbutis ir Juozas Pikčilingis, bendrakursis mūsų. Jis daugelį metų verčiamas stoti į partiją atėjo pasitarti, kaip pasielgti? Patarei stoti. Juozo jau taip pat nebėra.

Artėjo Tavo vadovo, profesoriaus Vosyliaus Sezemano 100-osios gimimo metinės. O, ačiū neišbraukusiems iš pranešėjų, atnešusiems kvietimą į namus! Paėmei jį į rankas, pravirkai, neišlaikėi. Jautėi, kad nenuėisi, neat-sistosi katedroje, nepapasakosi apie vadovą, kurį mylėjai, su kuriuo jungė abipusė pagarba. Paskui palengvėjo, sakei: “Suruošiu kuklią vakrienę, pakviesiu juos”. Mintis nenutolo net paskutinę dieną. Taip buvo lemta: gegužės 30-oji, Vosyliaus Sezemano gimimo, yra Tavo mirties diena.

Jau dešimtmetis, kaip ilsies savo jaunystės mieste, senosiose kapinėse, šalia mamos, brolio. Išsipildė Tavo noras ne sykį kartotas: “Kaip nenoriu mirti žiemą...”. Važiuojam pavasariais į Ukmergę aplankyti kapo, prižiūrimo Kristutės. Taip riteriškai kasmet mus veža Gemos Jurkūnaitės draugė, istorikė Lidija Šabajevaitė. O sąstatas vis tas pats – be jų abiejų, Krescento Stoškaus, Tavo labai vertinto už mokslinę potencialą, ir aš (kai galėdavu, važiuodavau Juozas).

Prisimeni savo pasakymą: “Tai, kuri iš mūsų liks viena, bus sunku”. O... Kartkartėmis sapnuoju Tave, pasikalbam. Sykį net paklausiau – “kiek man dar liko?” Neatsakei tiesiogiai, nepakirtai (kaip tai būdinga Tau!). Išgirdau “Aš laikiu tavęs ant upės kranto”. Ant Stikso upės kranto? Ak, keltininke mano, iki pasimatymo!

Genė